

Віталій КРИВОУС

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ КРИЗИ

Узагальнено й систематизовано світовий досвід захисту підприємництва в кризових умовах. Проаналізовано деякі аспекти державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. Сформульовано нові підходи щодо підтримки підприємництва в межах державної регуляторної політики України.

Світова практика дає підстави стверджувати, що малий та середній бізнес (МСБ), зокрема інноваційний, робить значний внесок у процес технологічних змін і турбулентності ринку. МСБ як особливий інститут дає імпульс змінам у ринковій структурі економіки розвинутих країн, країн, що розвиваються, включаючи транзитивні економіки. У світовій господарській системі кількість малих і середніх підприємств (МСП) на 1 тис. громадян становить: у країнах ЄС – 45, в Японії – 49,6, в США – 74,2 од. За даними сучасних дослідників, на початку XXI ст. у світі нараховувалось понад 40 млн. приватних фірм, серед яких у США, Канаді, Японії, Німеччині, Франції, Італії, Великобританії кількість суб'єктів МСБ становила близько 99%. [4, с. 96]. В розрізі країн розвиток МСП має такий вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Стан розвитку малого та середнього бізнесу
у деяких країнах світу [3, с. 15]

Країна	Кількість підприємств тис. од.	Зайнято в них млн. осіб	Середня кількість робітників на 1 підприємстві	Частка загальної кількості зайнятих, %	Частка у ВВП, %
Англія	2927	13,93	5	52,9	52,30
Німеччина	2486	18,63	8	51,1	52,80
Італія	4116	16,93	4	72,1	60,05
Франція	2141	15,30	8	56,8	59,70
США	19870	71,30	4	57,6	51,40
Японія	6658	39,80	6	78,4	54,80

Виходячи з інтегрованих показників таблиці, робимо висновок, що в країнах з розвинутою економікою МСП беруть активну участь у подоланні безробіття (створюють робочі місця: від 51,1% у Німеччині до 78,4% – в Японії) та формують основну частину ВВП (від 51,4% у США до 60,5% в Італії). В контексті державної підтримки такий тип суспільної життєдіяльності сприятиме подоланню кризових явищ в економіці.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що політика стимулювання МСБ, а також його підтримка в умовах фінансово-економічної кризи в організацій-

ному, юридичному та економічному аспектах передбачена в антикризових програмах найбільш розвинутих країн світу, досвід яких зможе окреслити шляхи досягнення позитивних зрушень в економіці України.

У форматі розвитку світової економіки підприємництво досліджували такі вчені: Д. Берч, Й. Віклунд, П. Друкер, Д. Макклелланд, Н. Сайкс, Д. Сторі, а також вітчизняні дослідники Т. Васильєва, Н. Галан, Н. Ісакова, О. Кармазін, Г. Кочетков, М. Пашута, С. Трошанов.

Метою статті є:

- узагальнення світового досвіду формування сприятливого підприємницького середовища, забезпечення всебічної державної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності в кризових умовах;
- аналіз основних моделей державної підтримки МСБ в Україні;
- формування пропозицій на основі світового досвіду щодо нових підходів державної підтримки МСБ в Україні через удосконалення системи регуляторної політики.

Лідером формування інституту МСБ є США. Діяльність МСП підпорядковується Адміністрації малого бізнесу (АМБ). Вона здійснює всебічну допомогу МСП з метою збереження та підтримки конкуренції, втілює понад 50 програм за 6 основними напрямками, залучає МСП до виконання держзамовлень, здійснює державну підтримку шляхом надання гарантій за кредитами, інвестування та кредитування в пріоритетні проекти. Надання МСП допомоги у пошуку інвестора проводиться через програму АМБ "Інвестиційна компанія малого бізнесу" (ІКМБ). Бюро технологій, створене на базі АМБ, здійснює моніторинг та оновлення програм інноваційної підтримки МСП США. Антимонопольне законодавство країни носить попереджувальний характер. При визначенні монополій головну роль відіграє не розмір підприємства, а його спроможність контролювати ринок і обмежувати конкуренцію. Велику допомогу в діяльності підприємництва надає Національний науковий фонд (ННФ) США, Міністерство оборони, енергетики, охорони здоров'я США, НАСА, інші федеральні відомства та розвинута правова система.

Європейський Союз (ЄС) – приклад алгоритму об'єднання країн, де регулювання економічних процесів відбувається одночасно на національному і наддержавному рівнях. Європейська програма підприємництва започаткована Лісабонською Сесією Ради Європи у 2000 р. На рівні ЄС прийнято низку заходів для стимулювання створення та діяльності МСП, а саме:

- спрощене законодавство для внутрішнього ринку (програма SLIM);
- пряма підтримка МСБ – створення євро-інфоцентрів для роз'яснення вимог законодавства щодо МСП;
- координація політики країн-членів ЄС (Програма узгоджених дій);
- заходи інституційного характеру (Формування комісії з усунення адміністративних бар'єрів);
- оприлюднення результатів експертизи інноваційних проектів через Інтернет.

Антимонопольне законодавство в ЄС складається з 2 рівнів – національного і конкурентного права ЄС. Щодо національного рівня, то в Німеччині, наприклад, діє спеціальна урядова програма "Загальна концепція науково-технічної політики щодо малих і середніх фірм". Цікавим є досвід підтримки МСП з боку торгово-промислових палат (ТПП). Сьогодні в Німеччині функціонує 83 ТПП. До сфери їхньої діяльності належать:

- участь у підготовці законів і постанов федерального уряду стосовно МСБ;
- участь у розробці місцевих бюджетів будівництва, державного розвитку, удосконалення інфраструктури;

- організація взаємодопомоги підприємцям в заснуванні бізнесу;
- інформаційний обмін;
- створення консультативних служб із міжнародної економіки, міжнародних інформаційних банків, з питань патентів, з правових питань.

Всі ТПП Німеччини об'єднані в асоціації німецьких промислово-торгових палат. Вони представляють інтереси МСБ на федеральному рівні в Бундестазі, ЄС, а також входять до об'єднання ТПП ЄС.

Велику роль у формуванні й здійсненні державної політики щодо розвитку та підтримки малого підприємництва в Японії відіграє організаційне забезпечення. Сприяння та підтримка МСБ є самостійною складовою державної політики цієї країни. Тому існують спеціальні урядові органи управління, координації та підтримки малого підприємництва, зокрема: Національна адміністрація малого бізнесу, Міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості, Народна корпорація з фінансування МСП, Державна корпорація з фінансування МСП, Центр регіональної інформації МСП, Центральний кооперативний банк, ТПП, спеціальні структури гарантування позик МСП, префектури. В Японії створена потужна законодавча база, зокрема, Основний закон про МСП зобов'язав державу оптимізувати державні інтереси із системою інтересів суб'єктів МСБ. Звіт про державну підтримку МСП, їхньої адаптації до НТП, виконання комплексних заходів з використання компенсаторних можливостей та диверсифікації сфер діяльності цього сектору економіки уряд регулярно публікує в "Білій книзі з МСП". Таким чином, інституційна основа державної підтримки МСБ в найбільш розвинутих країнах світу має такий вигляд (рис. 1).

Стосовно економічної підтримки, то головним змістом державної політики США є регулювання фінансових потоків, спрямованих на доступ МСП до джерел фінансових ресурсів, таких як:

- пряме фінансування з бюджету (через федеральні відомства та агентства), які здійснюються у формі субсидій (надання грантів); через пільгові позики й укладання контрактів на розробку нової продукції і технології;
- залучення приватного капіталу до фінансування МСБ.

Безповоротне фінансування малого бізнесу здійснює ННФ США. Інші федеральні відомства зобов'язані фінансувати МСП на основі закону "Про розвиток малого інноваційного бізнесу" (МІБ). Вони виділяють на розвиток МІБ 2,5% свого бюджету. Державні субсидії за програмою допомоги малому інноваційному бізнесу SBIR (SmallBusinessInnovationsResearchProgram) отримали 33,1 тис. фірм на першому етапі і 12 тис. – на другому, на загальну суму 7,7 млрд. дол. [7, с. 102]. Розширенню партнерства приватного капіталу, МСП, державних неприбуткових організацій та венчурних фірм сприяла пілотна програма передачі технологічних нововведень МСБСТТП (SmallBusinessTechnologyTransferProgram). Тематику, напрямки досліджень та фінансування програми забезпечують Міністерство оборони, енергетики, охорони здоров'я США, НАСА і ННФ. Таким чином, основними інструментами державної підтримки МСБ в США можна вважати:

- програмно-цільовий метод підтримки МСП;
- співробітництво між державним і приватним сектором економіки у сфері фінансування пріоритетних проєктів МІБ;
- формування ринку кредитування та інвестування МСБ;
- створення правової і податкової бази для ефективної діяльності МСП.

Головні напрямки державної підтримки МСБ в ЄС такі:

- формування інституційного забезпечення діяльності цього сектору економіки;
- стимулювання прямої фінансової підтримки МСП;

- спрощення доступу до джерел фінансування, інформації і технологічного оно-
влення;
- кадрове забезпечення МСП;
- зменшення адміністративного та податкового навантаження на МСБ.

ІНСТИТУТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ

↓ США	↓ ЄС	↓ ЯПОНІЯ
Адміністрація малого бі- знесу (АМБ)	Європейський інвести- ційний банк	Національна адмініст- рація малого бізнесу
Національний науковий фонд (ННФ)	NEFI – мережа фінансо- вих установ для підтри- мки МСП	Міністерство зовніш- ньої торгівлі і промис- ловості
НАСА	Об'єднання промисло- во-торгових палат	Державна корпорація з фінансування МСБ
Федеральні відомства та агентства	Парабанкові позичкові фонди	Народна корпорація з фінансування МСБ
Інвестиційна компанія МСБ та (ІКМБ)	Банки технологічної і патентної інформації	Центральний японсь- кий банк
Національне законодав- ство	Конкурентне законодав- ство ЄС	Торгово-промислові палати
Антимонопольне зако- нодавство	Антимонопольне зако- нодавство ЄС	Центральний коопера- тивний банк
Програми кредитування та інвестування МСБ	Генеральний директо- рат Єврокомісії	Центр регіональної інформації МСБ
SBIR	Програма узгоджених дій в межах ЄС	Спеціальні структури з гарантування позик
STTP	Центри інновацій та підприємництва	Префектури
		Банк Соко-Чукен
		Національне законо- давство Японії

**Рис. 1. Інститути державної підтримки
малого та середнього бізнесу США, ЄС та Японії**

Складено автором за матеріалами [1, 4, 7].

В цьому контексті цілі регулювання, координації та підтримки МСБ в ЄС відображені на рис. 2.

У Західній Європі трирівнева структура фінансового сектору вже набула інтернаціональних масштабів. У 1999 р. європейські спеціалізовані банки зі сприяння розвитку об'єдналися в Асоціацію NEFI – мережу європейських фінансових установ з підтримки МСП. Учасники NEFI виконують свої зобов'язання у тісній взаємодії з національними банківськими системами європейських держав у формах рефінансування, розподілу ризиків, надання консультацій. Пряма фінансова підтримка МСП у ЄС надається відповідно до урядових програм. Вона буває мінімальною – до 50 тис. євро на одну статтю витрат, збільшеною – її обсяг не перевищує 7,5% від загальної суми інвестицій. Інвестиційна допомога в економічно розвинених ре-

гіонах становить до 15%, а у менш розвинених – від 10 до 15% від загальної суми витрат та кількості працівників. Крім цього, існує цільова фінансова допомога на отримання консультативних послуг в обсязі до 50% від вартості сукупних витрат відповідного типу [1, с. 152]. Особлива увага Європейської комісії акцентується на проблемі формування системи позабанківського фінансування підприємницьких ризикових проєктів. Зменшення податкового тягаря у різних країнах-членах ЄС має свої особливості та порогове значення. Крім цього, в ЄС розроблені регіональні інноваційні стратегії, спрямовані на розвиток МСП. Основні інструменти державної підтримки МСБ в ЄС узагальнені на рис. 3.

Рис. 2. Головні цілі регулювання й підтримки МСБ в ЄС

Рис. 3. Інструменти державної підтримки МСБ в ЄС

Система економічних інструментів підтримки МСБ в Японії включає: пільгові позики і кредити, податкові пільги, технічну і консультативну допомогу, інформаційно-комп'ютерне обслуговування, підготовку кадрів. Фінансування МСП у державі здійснюють: Центральний кооперативний банк для торгівлі та промисловості, Державна корпорація з фінансування МСП, яка надає довгострокові пільгові кредити на розширення основного і обігового капіталу в пріоритетних галузях економіки; Народна корпорація, яка надає кредити малими сумами з подовженим строком погашення; спеціальні структури з гарантування позик для МСП і їхньому страхуванню.

Безповоротна фінансова допомога надається тільки на науково-технічні програми, наприклад, розробку спільно з університетами і державними науково-дослідними інститутами нової техніки і технологій. Фінансова підтримка здійснюється і шляхом податкових пільг. Ставки податків на прибуток бізнесу і кооперативів МСП становлять 27–28% порівняно з 37,5% для великих компаній. Позики на пільгових умовах в Японії надаються для виконання таких проектів:

- розробка нової технології і нових видів продукції;
- сприяння технічної і виробничої кооперації підприємств малого бізнесу;
- відродження дрібних підприємств у контексті розвитку економіки депресивних регіонів.

Такі позики в межах Міністерства зовнішньої торгівлі і промисловості здійснюють 3 спеціалізовані установи: Фінансова корпорація малого бізнесу, Національна фінансова корпорація та Банк Соко-Чукен.

В Україні правову основу діяльності МСБ становлять Закони держави та Укази Президента. Національна програма розвитку малого підприємництва в Україні (2000 р.) визначила мету та основні напрями підтримки МСП. Відбутися МСБ у нашій державі допомогли спеціальні міжнародні програми:

- Міжнародний рік мікрокредитування (2005 р.), проведений з ініціативи Генеральної Асамблеї ООН;
- спеціальні програми кредитування малого бізнесу, здійсненні ЄБРР, МБРР, Німецько-Українським фондом (НУФ), фондом "Євразія";
- інвестування пріоритетних галузей зі сторони WesternNISEnterpriseFund;
- створення малого бізнесу через бізнес-інкубатори за допомогою Агентства США з міжнародного розвитку (USAID);
- створення відділів мікрокредитування через консультативно-технічну допомогу TACIS та німецьку програму TRANSFORM.

Через обмеженість бюджетних ресурсів фінансова підтримка МСП в Україні відсутня. Розвиток МСБ гальмують такі фактори:

- безсистемність розробки нормативних актів щодо регулювання підприємницької діяльності в Україні;
- адміністрування й податкове навантаження;
- відсутність сприятливого інвестиційного клімату та високі кредитні ставки, які коливаються від 14 до 28% у доларах США та від 17 до 36% у національній валюті.

На сучасному етапі розвитку стан малого підприємництва в Україні критичний. Крім цього, з антикризових заходів уряду України підтримка МСБ випала. Новий Податковий кодекс поки що залишив спрощену систему оподаткування для МСБ без змін.

В умовах фінансово-економічної кризи розвинуті країни світу спрямували зусилля на підтримку МСБ, який має забезпечити відновлення економічної активності та пом'якшити проблему безробіття. Починаючи з 2008 р., в США набула чинно-

сті Програма допомоги проблемним активам – TARP (TroubledAssetReliefProgram), загальна вартість якої становить 700 млрд. дол. В 2010 р. відбулося “перезавантаження” TARP шляхом масштабного фінансування потреб малого бізнесу обсягом 30 млрд. дол. для відновлення процесів мікrokредитування та створення нових робочих місць. Значні зусилля спрямовані на відновлення програм кредитування комерційними банками МСП. США розширюють можливості участі МСП у держзакупівлях, підрядних контрактах, запроваджують податкові стимули.

Запровадили програми кредитування МСБ і створили фонди за участі приватного сектору для їхнього фінансування Велика Британія та Німеччина. У Франції держава здійснила низку заходів для полегшення доступу МСБ до фінансових ринків. Корпорація NYSE Euronext понизила поріг інвестування на біржі Alternext з 5 млн. до 2,5 млн. євро. Національний банк Caissedes Depoertset Consignation інвестував додатково 100 млн. євро в акції МСП, які котируються на французьких біржах [6, с. 59]. У плані оздоровлення економіки Франції (2008 р.) допомога МСБ становить 11,4 млрд. євро. Основна роль з виведення МСП з кризи надається державній Організації допомоги малим підприємствам ОСЕО, яка виступає посередником між МСП та банками. В 2008 р. допомогу в сфері кредитних гарантій отримали 75 тис. компаній; загальна сума гарантій ОСЕО становила 6 млрд. євро, що забезпечило видачу банківських кредитів на 14 млрд. євро. Тільки за 8 місяців 2009 р. допомогу отримали 18 тис. МСП [6, с. 61].

Для фінансової підтримки МСБ в кризових умовах уряд Японії виділив 5,4 млрд. дол. США. Центральний Японський банк надав МСП кредити на суму 3 трлн. ієн (понад 30 млрд. дол. США). Уряд Японії запустив у дію програму обсягом 16,7 млрд. дол., направлену на викуп акцій компаній, які знаходились у критичному становищі [5, с. 24].

Найбільш поширений набір антикризових заходів з підтримки МСБ показано на рис. 4.

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ ДЛЯ ПІТРИМКИ МСБ		
↓ США	↓ ЄС	↓ ЯПОНІЯ
Програма TARP для масштабного фінансування МСБ	Запровадження програм мікrokредитування	Програми кредитування МСП
Виділено 30 млрд. дол. для відновлення мікrokредитування	Створення фондів для фінансування МСП	Створення фондів за участю приватного сектору
Відновлення програм кредитування МСБ комерційними банками	Забезпечення умов для інвестування	Цільові й загальні трансферти
Податкові стимули	Реформи для ведення МСБ	Низька відсоткова ставка
Розширення участі МСП у держконтрактах	Доступ до інформації та технологій	Фінансова підтримка МСБ
Зниження рівня оподаткування доходів МСБ	Усунення адмінперешкод	
Бюджетне стимулювання МСП	Зменшення податку на прибутки МСП	

Рис. 4. Антикризисні заходи для підтримки МСБ

Як бачимо, розвинуті країни світу об'єктивно оцінили можливі наслідки фінансово-економічної кризи для МСБ. Все це обумовило необхідність державного втручання в регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності через використання компенсаторних можливостей, оподаткування, перерозподілу ресурсів, диверсифікацію сфер діяльності, антимонопольну політику, відновлення мікрокредитування, поглиблення взаємозв'язку державних інтересів із системою інтересів підприємницьких структур.

Узагальнення світового досвіду дає підстави сформулювати кілька нових підходів до стимулювання активності МСБ в Україні, зокрема:

- зниження податкового навантаження й спрощення адміністрування малого підприємництва;
- кадрова й інформаційна підтримка МСБ;
- надання допомоги в оволодінні навичками організації, здійснення та управління бізнесом;
- пайова участь держави у фінансуванні інноваційних проектів;
- допомога держави у компенсації відсоткових ставок кредитів, а також надання державних гарантій повернення кредитів суб'єктами МСБ;
- сприяння створенню фондів підтримки МІБ та структур інформаційного і консалтингового обслуговування МСБ;
- зменшення трансакційних витрат шляхом запровадження мораторію на перевірки, зайву сертифікацію та орендну плату.

Література

1. Галан Н. І. Державна підтримка малих та середніх підприємств в Європейському Союзі / Н. І. Галан // *Фінанси України*. – 2005. – № 5.
2. Зарицька І. А. Світовий досвід боротьби з наслідками фінансово-економічної кризи / І. А. Зарицька // *Проблеми науки*. – 2009. – № 12.
3. Кармазін О. В. Малий бізнес і його роль в інноваційних процесах / О. В. Кармазін // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2004. – Вип. 72. – (Сер. "Економіка").
4. Кочетков В. В. Малий бізнес в Україні: окремі аспекти сучасного стану та проблеми подальшого розвитку / В. В. Кочетков // *Економічні інновації*. – 2009. – Вип. 38.
5. Леженина Т. В. Кризис и антикризисные программы в странах Восточной Азии. Восточная и Юго-Восточная Азия – 2008. Экономическое развитие в условиях кризиса / Т. В. Леженина, М. Е. Тригубенко. – М. : РАН, 2009.
6. Островская Е. Франция: преодоление кризиса / Е. Островская // *МЭМО*. – 2010. – № 4.
7. Разумнова И. И. Новые тенденции предпринимательской деятельности / И. И. Разумнова // *США – Канада. Экономика, политика, культура*. – 2005. – № 9.
8. *IMF Global Financial Stability Report. Responding Systemic Risks*. – Washington : International Monetary Fund, 2009. – April. – 223 p.
9. *Financial Crisis Survey* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.enterprisesurveys.org/financialcrisis/>